

Bastugatan 21

Det nuvarande huset

Det nuvarande huset byggdes i trettioalets början som ett hyreshus, ett spekulationsobjekt – som så många andra bostadshus i Stockholm från den tiden – under en epok med starkt uttalad bostadsbrist. Efterfrågan på bostäder var stor men betalningsförmågan bland presumtiva hyresgäster var ändå ytterst måttlig. Det var ju dåliga tider och depression. Huset projekterades därför medvetet med ett stort antal smålägenheter – ettor och tvåor med mycket diminutiva kök; det var vad många människor hade råd till. Toalett med tvättställ, i en del fall bad eller dusch hörde emellertid till liksom kopplade fönster med espanjolettbeslag.

(På flera platser i källmaterialet, bl.a. på bronstavlan vid entrén, står att huset uppfördes redan 1929! Tillgängliga bygglovshandlingar anger emellertid att bygglov utfärdades först 1930. Plats för ytterligare forskningsinsatser?)

Huset projekterades av Kjellbergs Arkitektbyrå 1929/30 på uppdrag av byggherren, fastighetsägaren AB Aida som med stadens medgivande hade förvärvat de tidigare två tomterna och låtit lägga samman dem till en byggbar tomt. Byggnadsnämnden lämnade bygglov inkl. ett godkännande av ingivna konstruktionshandlingar efter det att stadsplanen hade vunnit laga kraft. 1932 var huset helt färdigbyggt av byggnadsfirman C. J. Waldén AB och slutbesiktigat. Långt dessförinnan hade emellertid huset tagits i anspråk och hyresgästerna hade flyttat in.

Huset värmdes från början via ett ved- och kokseldat system från egen värmepanna i källaren. Bränslet förvarades i ett särskilt källarutrymme med intag från Bastugatan. På 1950-talet försågs gjutjärnspannan med ett oljeeldningsaggregat och en oljetank installerades i det tidigare bränslefförrådet. Långt senare revs allt ut när byggnaden 1988 anslöts till stadens fjärrvärmenät. Evakueringen i huset (ventilationen) byggde på självdrag och så är det än idag.

Skyddsrum har aldrig funnits i huset utan här fick man under krigsåren förlita sig på grannhusets i öster iordningställda och förstärkta källare. Det huset har faktiskt kvar sin skyddsrumslucka ut mot Bastugatan.

Vår källarvåning är något förhöjd mot Bastugatan och delvis försedd med skyltfönsterliknande arrangemang eftersom gatan sluttar mot öster och medger detta. I den östra delen, där vi nu har soprum med separat ingång, fanns från början en mindre butikslokal. Jag känner inte till vad för slags butik det kan ha varit fråga om; gissningsvis en liten mjölkbutik eller liknande? I ett av de kvarvarande skyltfönstren visas idag material från Ivar Lo Johanssons författarskap samt upplysning om att man under guidning kan få besöka författarlyan och Ivar Lo:s gamla bostad.

Byggnaden uppfördes således enligt gällande stadsplan som ett bostadshus i fem våningar mot Bastugatan och sex våningar mot den lägre liggande gården. Den utspringande vinkeln åt söder är återigen 5 våningar och idag försedd med en takterrass. Mot gatan tydliggör sig två kraftigt utspringande burpråkspartier i tre våningar ovanför bottenvåningen. Till burspråket är långa, men något grunda balkonger kopplade. Det här med stora burspråk är ett klassiskt sätt att öka utnyttjandegraden utöver vad stadsplanen egentligen tillåter. Även om den gamla, lokala byggnadsordningen för Stockholms Stad på sin tid tillät ”mindre

burspråksarrangemang till trefnad och lyst” så har detta något vidlyftiga arrangemang sannolikt förutsatt byggnadsnämndens särskilda medgivande. Balkongerna är försedda med tidstypiska, svartmålade räcken i smidesjärn. (Idag skulle dessa räcken inte ha tillåtits eftersom designen inbjuder små barn att klättra!).

Också in mot gården finns ett större burspråksparti förmodligen tillkommet på samma grunder som de ut mot gatan, d.v.s för att öka exploateringen. Här finns även små vädringsbalkonger som utgår från vilplan i det innanför liggande trapphuset. Också dessa balkonger har räcken i smidesjärn, dock av enklare utformning. Väggpärtiet utanför trapphuset är av planlösningstekniska skäl indraget från fasadlivet.

Under senare tid, 1988 har ytterligare, små balkonger tillkommit in mot gården kopplade till innanför liggande lägenheter. Ett av motiven var kravet på utrymningsmöjligheter i samband med brand! Balkongerna har därför luckor i golvet.

Hela byggnaden är uppförd i 1½ stens tegel (ej fasadsten) med betongbjälklag och var från begynnelsen slätputsad. Om den ursprungliga färgsättningen vet jag inget – det går förstås att hitta i byggnadsnämndens arkiv. Det är inte osannolikt att byggnaden från början har varit putsad i en gråvit färgton i enlighet med både nyklassicismens och funktionalismens ideal. Det var dessutom den billigaste varianten eftersom den putsen inte innehöll dyra färgpigment. 1976 vet man emellertid att fasaderna var omputsade, sprutputsade i en beige färgton. Idag är fasaderna putsade i en mustigare, jordfärgad, mörkare rödbrun ton efter ett färgschema som stadsbyggnadskontoret har utarbetat för kvarteret.

Fönster- och dörrsnickerier är ursprungliga och ganska nyligen målade i en benvit oljebaserad färg. Också dessa kan från början ha varit målade i någon annan färgton, mörkt grågrön kanske?

Taket är som de flesta hus i grannskapet belagt med dubbelfalsad svartplåt. Hängrännor och stuprör i svart är också förnyade under senare tid. Tidigare var dessa sannolikt inmålade i samma färg som huset.

Den lilla gården var från början kringgårdad av ett staket i smidesjärn. Tidigare bristande underhåll, rostangrepp m.m. har medfört att staketet på senare tid har ersatts av ett grönmålat, högre trästaket. Staketet tillhör helt och hållet vår fastighet? Det finns ingen utgång från gårdsplanen till någon av de andra gårdarna och lika bra är väl det. Risken för oönskade besök minskar på så vis avsevärt. (Fast så sent som hösten 2004 knackade en lufsig, något påstruken figur på vårt fönster i bottenvåningen och ville bli insläppt i trapphuset! Han hade klättrat in över staketet nerifrån Tavastgatan. Han avvisades naturligtvis).

Gården är numera trivsamt belagd med bl.a. mönstrade betongplattor och små planteringsarrangemang. Här finns också plats för ett antal cyklar i cykelställ samt t.o.m. ett litet trädgårdsmöblemang. Av hänsyn till de boende i huset undviker vi att skaka mattor på gården.

I ett hörn av gården finns en rönn planterad. Om den ska överleva måste vi snarast knipsa av fågelholkens järntrådar som nu håller på att strypa rönnen. Tråden skär redan nu in i barken. På andra sidan staketet och ner mot Tavastgatan växer bl.a. syrener. I vegetationen ses våra vanligaste Stockholmsfåglar; pilfinkar, gråsparvar, talgoxar, koltrastar och skator.

Huvudentrén vetter således mot Bastugatan. Portomfattningen är i natursten, pikhuggen granit liksom sockeln. Till höger om porten finns en bronsplatta som påminner om att här har bott och verkat två Stockholmsprofiler, konstnären Hilding Lindqvist, 1941 - 1984 och författaren Ivar Lo Johansson, 1934 – 1990. Det är därför som huset också kallas för Ivar Lo-huset och har fått en särskild asterisk i stadsmuseets förteckning över värdefulla hus på Söder.

Den ursprungliga ekdörren (?) in till huset är numera ersatt av en bronserad aluminiumport med glaspartier. Dörren är försedd med ett kodat portlås. Entrén är rymlig med ett väl tilltaget vilplan innanför dörren. Kanske saknar man en liten bänk att sitta på till vänster innanför dörren medan man väntar på taxin men här finns väl utrymme för ett enskilt initiativ?

Efter vilplanet leder en bred, mattförsedd trappa med nio trappsteg ner till bottenvåningens nivå. Här finns den lilla orginalhissen från 1930 i trappspindeln med en dekorerad, numera ”silverfärgmålad” gallergrind i smidesjärn. Runt hisschaktet löper en svängd trappa upp till de övriga våningsplanen. I anslutning till vilplanen, utanför trappans vangstycken, finns spröjsade pardörrar ut mot vädringsbalkongerna. Ut till gården kommer man via några trappsteg ner till höger om hisschaktet via ett nedre vilplan. Här finns glasade pardörrar som låses såväl inifrån som utifrån. Samma nyckel går till både entrédörr och till gårdsdörr samt till förrådsdörrar.

Golv och trappor inkl. sättsteg är belagda med gråvit marmor, vilplanet utanför hissen i mönster. Väggarna är målade i en ljus gulbeige färg (1976 i en grå, prickig rullfärg) och taket i en gråvit färgton. I taket ovanför trappan ner till hissplanet finns en takmålning signerad John Johansson 1930 vilket i och för sig skulle kunna tyda på att i varje fall trapphusdelen fanns färdigställd vid den tidpunkten? Kanske huset byggdes 1929 i alla fall? Motivet är två kvinnor i landskap och kanske törs man säga att målningen är mer tidstypisk än konstnärlig? Under alla omständigheter utgör den i alla fall ett berikande inslag i huset även om inte så många till vardags kastar sina blickar upp mot taket.

På väggen ovan för trappan ner till hissen finns ytterligare en konstnärlig utsmyckning, en gips föreställande ett stiliserat gammalt fartyg (en kogg?) på sitt vatten. Den finns inte omnämnd i den inventering som stadsmuseet lät utföra 1976 av husen utefter Bastugatan. Kanske har den tillkommit senare? Upphovsmannen är okänd.

På väggen i entrén finns en ursprunglig och tidstypisk armatur, sexkantiga opalglasförsedda kupor väl värda att bevara för framtiden.

Slutligen kan nämnas att samtliga entrédörrar och dörrar in till förråd och tvättstugedel sannolikt är ursprungliga, spegeldörrar i mörkboaserad furu (inte ädelträ som stadsmuseets inventering anger!). Ett ursprungligt sopnedkast är numera plomberat och sopor samlas i det tidigare nämnda soprummet med utgång direkt mot Bastugatan. Hit har sopåkarna en egen nyckel.

I huset finns numera 40 lägenheter, flertalet små enrummare. Någon lägenheter består av 2 rok. Högst upp finns en nyligen rustad och påkostad, större lägenhet i två våningar (vindsdelen utgörs av Hilding Lindqvists gamla ateljé?). Några av lägenheterna har således balkonger mot Bastugatan och Riddarfjärden.

Huset saknar tyvärr piskbalkong på taket. Ambitiösa lägenhetsinnehavare tar med sig sängkläder och mattor ut i Ivar Los Park för vädring.

Ett tiotal av lägenheterna är sedan lång tid tillbaka bebodda av äldre människor varav några t.o.m. bodde i huset innan hyreshuset 1985 omvandlades till en bostadsrättsförening. Flertalet boende är yngre (mycket skötsamma) människor som efter hand flyttar i samband med familjebildning eller av andra skäl. Dessa lägenheter byter därför ägare ganska ofta. Några lägenheter ägs av människor med sin ordinarie bostad utanför huvudstaden; människor som förhållandevis ofta ändå befinner sig i Stockholm. Inga lägenheter ägs av företag.

Huset är sammantaget i ett mycket gott skick inte minst på grund av den näst intill kärleksfulla omvårdnad som styrelsen med Olle Wickström i spetsen tillsammans med Bill Ottercrantz ägnat huset. Det är vi boende utomordentligt tacksamma för.

Husets arkitektur

Byggnaden uppfördes således precis i början av 1930-talet; en brytningstid i många avseenden – inte minst i arkitektoniskt.

Under det föregående årtiondet, 1920-talet gällde en stil i Sverige som utomlands benämns ”Swedish Grace”. Hos oss kallas den ofta för nyklassicism och kan närmast betraktas som en klassicistisk reaktion mot de tidigare, modernistiska stilarna nationalromantik och sedermera Jugend. Utseendemässigt präglas 1920-talets arkitektur av kraven på enkla byggnadskroppar, måttfullhet, harmonisk balans, symmetrisk uppbyggnad samt lätta klassisicerande inslag som t.ex. svagt utvecklade lisener, pilastrar, frontoner och gärna tydliga portalmotiv i form av kolonner under utspringande tak av typ grekisk, jonisk tempelgavel. Fösterpartierna med välproportionerade spröjsverk placerades långt ut i fasadliv, precis som på 1700 – talet, för ge byggnaden ett lätt intryck. Fasaderna försågs med återhållsamma utsmyckningar med tydlig hänvisning till rokokons och empirens stilideal; t.ex. symmetriskt uppbyggda blomstermotiv. Det finns en litterär berättarglädje i 1920-talets lätta arkitektoniska anslag. Värderingarna förändras naturligtvis men idag tillhör 1920-talets arkitektur en av de mer uppskattade stilarterna även av folk i gemen. Mot slutet av 1920-talet försvinner successivt de dekorativa inslagen och man anar den annalkande funktionalismen.

Övergången till nästa arkitekturstil, funktionalismen skedde därför ganska omärkligt och utan omfattande, teoretisk debatt eller präglad av arga tidningskommentarer. En del arkitekturteoretiker menar t.o.m. att 1920-talets arkitektur egentligen i sin helhet förbådar funktionalismen; en avskalad form av klassicism. Plötsligt var tiden mogen för nästa stilepok och Stockholmställningen 1930 bara bekräftade och marknadsförde den nya stilen ut till allmänheten. Det kan förklara varför Bastugatan 21 projekterades och byggdes i en näst intill fullt utvecklad funktionalistisk stil ett halvt år före Stockholmställningen på sommaren 1930.

Funktionalismen är en radikal, europeisk arkitekturströmning från mitten av 1920-talet som successivt fick ett totalt genomslag i allt byggande. Stilen betraktas som en av de stora innovationerna i arkitekturhistorien. Den emanerar bl.a. från sekelskiftets industri- och maskinarkitektur och vill bl.a. tydliggöra sambandet mellan form och funktion. Framförallt den tidiga funktionalismens arkitekter ansåg att byggnaden skulle vara mänsklighetens anonyma tjänare och inte dra uppmärksamheten till sig. Ett fönster skulle vara ett fönster och inget mer. Och entrén skulle gärna få vara ganska anonym – vadå göra sig till?

Vad är då det karaktäristiska i funktionalismens formspråk?

Den arkitektoniskt enkla uppbyggnaden finns alltså där men utan några som helst klassiserande utsmyckningar eller dekorer. Det skulle vara kubistiska volymer, gärna i relativt fria kompositioner, rena, släta fasader, hela ytor och de stora fönsteröppningarna skulle kunna ses som hål utskurna ur ett monolitiskt murverk. Fönsterpartierna är därför ofta mer indragna från fasadlivet än under nyklassicismens dagar. Glaspartierna skulle gärna vara så stora som teknik och ekonomi tillät. Spröjsverk skulle undvikas.

Bastugatan 21 är således till sin karaktär ett typiskt, funktionalistiskt hus även om man kan förnimma små kvardröjande rester av tidigare stilideal. Exempel på detta senare är portomfattningen i natursten och entrégolvets mönster i marmorbeläggningen. Men i övrigt ser vi den helt släta och odekorerade fasaden mot Bastugatan samt de kubistiskt utspringande burspråkpartierna. Balkongerna är i sin utformning likaså renodlade exempel på den tidiga funktionalismens formspråk liksom tillhörande räcken. Men om man tittar närmare på bygglovshandlingarna från 1930 ser man att ritningen visar markerade fönsteromfattningar av 1920-talsmodell. Frågan är om de försvann redan under byggnadstiden eller om de eliminerades i samband med att byggnaden senare putsades om. Hur som helst blev huset på så vis till och med mer funktionalistiskt än vad det var tänkt från början!!

Vi kan vara stolta över att få bo och äga lägenheter i ett av Söders mer karaktäristiska trettiotalshus. Huset är väl värt att vårda med tillbörlig pietet för en gången tids stilideal.

Tomten

Dagens tomt, med beteckningen nr 26 i kvarteret Katthuvudet, tillskapades med stöd av en s.k. tomtindelning efter en tomtmätning redan i början av 1930. Tomtindelning var på sin tid ett genomförandeinstrument för att förbereda lantmäteriinsatser i syfte att tillskapa ändamålsenliga tomter, vid behov t.o.m. mot enskilda tomtägares önskemål. Vår tomt nr 26 är resultatet av en sammanläggning av två tidigare tomter (nr 18 och 19) och är baserad på en s.k. av ålder bestående tomtindelning, en indelning av marken i tomter som hade gjorts med utgångspunkt från en äldre stadsplan.

Idag finns inte längre begreppet tomt och tomtindelning. Tomt har ersatts av det tekniska begreppet fastighet som betyder den ”tomt” som har bildats via en lantmäteriförrättning. (I folkmun betyder fastighet litet oegentligt byggnaden på marken!) Begreppet tomtindelning har ersatts av det tekniska begreppet fastighetsplan.

Vår tomt har en areal av c:a 20 ggr 20 m, eller drygt 400 m². C:a 85 % av ytan är bebyggd! Marken sluttar kraftigt åt söder och ger därmed förutsättningarna för en extra våning i det nedre markplanet mot gården.

Marken består av berg, svart granit ur vilken man har sprängt ur utrymme för källare mot Bastugatan. Också själva Bastugatan innehåller utsprängda ledningsschakt.

Nedanföör vår gård öppnar sig kvarteret med plats för ytterligare tre gårdar tillhörande andra fastigheter. Gårdarna sluttar ner mot Tavastgatan. Från bebyggelsesynpunkt är detta fördelaktigt eftersom det borgar för en viss grad av solinstrålning, i varje fall mitt på dagen. Gårdarna är skilda åt av staket och häckar. Frågan om en enda, gemensam, samförvaltd gårdsyta har aldrig varit aktuell och kanske är det lika bra det?